

“Elfâz-ı Küfr” Meselesinin Kaynakları ve “Risâle-i Sa’âdet Nevâle” Örneği

The Sources for the Issue of *Alfâz-ı Kufr* and the Example of *Risâle-i Sa’âdet Nevâle*

Savaşkan Cem BAHADIR¹

¹Karadeniz Teknik Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Trabzon, Türkiye

ORCID: S.C.A. 0000-0003-4490-213X

ÖZ

Elfâz-ı küfr ifadesi kelime anlamı olarak “Hz. Muhammed’in Allah’tan getirdiği kesin olarak bilinen vahiyleri ve bunlardan zorunlu olarak çıkan dinî hükümleri (zarûrât-ı dîniyye) inkâr etme özelliği taşıyan bütün sözleri kapsamına alır. Elfâz-ı küfr ifadesi Kur’ân-ı Kerîm’de, “kelimete’l-küfr” (inkâr sözü) olarak Tevbe Suresi 74. ayette geçmektedir. İslam âlimleri, dini değerlerin yozlaşmasını engellemek, mukaddes değerleri korumak ve zarûrât-ı dîniyyeyi muhafaza etmek için elfâz-ı küfür konusuna önem vermişler ve bu hususta müstakil risaleler kaleme almışlardır. Kaynaklarda belirtildiğine göre Elfâz-ı küfr konusu Nevâzil(Fetâvâ) kitaplarında, muhtasar metinler, şerh ve haşiyelerde en nihayetinde kendine has bir tür olarak risaleler şeklinde literatürde kendine yer bulmuştur. Mikârî Alî Halife tarafından telif edilen Risâle-i Sa’âdet-Nevâle isimli eser de yukarıda bahsedilen “Elfâz-ı küfr” kitaplarına bir örnektir. Eserin müellifi, IV. Mehmed döneminde sarayda görevli olduğunu ve bu eseri bizzat padişahın emri ile yazdığını beyan etmektedir. Eserin içeriğine bakıldığında elfâz-ı küfr literatürüne doğrudan kaynaklık eden üç eserden, ilgili bölümlerin derlenmesi şeklinde bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Risâle-i Sa’âdet-Nevâle içerisinde yer alan bilgiler dönemde yazılmış diğer elfâz-ı küfr kitapları ile gerek içerik gerekse işleniş bakımından benzerlik göstermektedir. Bunun sebebinin aynı dönemde yazılmış olan elfâz-ı küfr kitaplarının da aynı kaynaklardan derlenerek oluşturulmuş olmasıdır. Çalışmada öncelikle “Elfâz-ı küfr” literatürü hakkında bilgi verilecek ardından Risâle-i Sa’âdet-Nevâle isimli eser tanıtılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Elfâz-ı küfr, risale, Sa’âdet-Nevâle

ABSTRACT

The word *alfâz al-kufr* [words of disbelief] has the literal meaning of denying the definitely known revelations that the Prophet Muhammad brought from Allah and the *zarûrat-ı dîniyye* [religious decrees] that emerged from them. The expression *alfâz al-kufr* is mentioned in the 74th verse of Surah At-Tawba as “*kalimat al-kufr*” [words amounting to disbelief] in the Qur’an. Islamic scholars gave importance to the subject of *alfâz al-kufr* in order

Başvuru/Submitted: 20.05.2021 **Kabul/Accepted:** 28.08.2021

Sorumlu yazar/Corresponding author: Savaşkan Cem BAHADIR (Doç. Dr.), Karadeniz Teknik Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Trabzon, Türkiye. E-posta: sacemb@ktu.edu.tr

Atıf/Citation: Bahadır, S. C. (2022). “Elfâz-ı Küfr” meselesinin kaynakları ve “Risâle-i Sa’âdet Nevâle” örneği. Korkmaz, F. (Ed.), *9. Milletlerarası Türkoloji Kongresi Bildiriler Kitabı* içinde (s. 159-170). <https://doi.org/10.26650/PB/AA10AA14.2023.001.013>

to prevent the degeneration of religious values, protect sacred values, and preserve the necessity of religion and wrote separate treatises on this subject. According to the sources, the subject of *alfâz al-kufr* found its place in the literature as a unique genre in fatwa books, concise texts, commentaries, and annotations. The work titled *Risâle-i Sa'âdet-Nevâle*, written by Minkarî Ali Khalifa, is an example of one of the *alfâz al-kufr* books. The author of the work declared that he had been in charge of the palace during the reign of Mehmed IV and that he had written this work upon the order of the sultan himself. When looking at the work's contents, it is seen to be structure as a compilation of the relevant sections from the three works that are the direct sources of the *alfâz al-kufr* literature. The information in *Risâle-i Sa'âdet-Nevâle* is similar to other *alfâz al-kufr* books written in the period, both in terms of content and processing. The reason for this is that the *alfâz al-kufr* books that were written in the same period were compiled from the same sources. The study will first provide information about the *alfâz al-kufr* literature and then attempt to introduce the work *Risâle-i Sa'âdet-Nevâle*.

Keywords: alfâz al-kufr, treatise, risalah, *Risâle-i Sa'âdet-Nevâle*

Giriş

Elfâz-ı küfr ifadelerini barındıran eserler zaman içerisinde kendine has bir yazın türü oluşturmuştur. Bu türü daha iyi tanımak için öncelikle tarihi gelişimi hakkında kısa bilgi verilmesi uygun görülmüştür.

Elfâz-ı Küfr Kavramı ve Konu İle Alakalı Eserlerin Tarihî Seyri¹

Kur'ân-ı Kerîm'in kendi tarifi olarak küfre neden olan bazı ayetler şu şekilde sıralanabilir: “Meryem oğlu Mesîh Allah'tır”; “Allah için üçüncüsüdür”; “Bu peygamber yalancı bir sihirbazdır”; “Hayat ancak bu dünya hayatıdır, ölürüz ve yaşarız, bizi ancak zaman helâk eder”; “Bu çürümüş kemikleri kim diriltir?”; “Kıyametin kopacağını sanmıyorum” (el-Mâide 5/17, 73; Sâd 38/4; el-Câsiye 45/24; Yâsîn 36/78; el-Kehf 18/36). Bu ayetlerin yanı sıra çalışmalarda da görülebileceği üzere Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe inananlar; Allah'ın hükümlerine uymayanlar, ayetlere, Kur'ân-ı Kerîm'e ve Hz. Muhammed'e inanmayıp onlarla alay edenlerin de küfür yolunda oldukları hem Kur'ân-ı Kerîm'de hem de az sayıda da olsa hadislerde yer almaktadır. Ayrıca çeşitli rivayetlerde Hz. Muhammed'in kâhin veya arrâfa gidip söylediklerini ve verdikleri haberleri tasdik edenlerin, Müslüman kardeşine kâfir diye hitap edenlerin, küfre rıza gösterenlerin, Kur'ân hakkında tartışanların bu hareketleri de hadislerde elfâz-ı küfür kapsamında değerlendirilir. Fakat bu aktarılanlara rağmen Hz. Peygamberin bir kişiyi ya da bir topluluğu tekfir ettiği görülmemiştir. Küfür içeren sözler tekfir konusunun içerisinde değerlendirilmiş ve bu sözleri söyleyenler de tekfir edilmiştir. Tekfir meselesi Hz. Muhammed'in ölümünden sonra ortaya çıkan siyasî tartışmalar içerisinde kullanıla gelmiş ve Hariciler tekfir kurumunu muhaliflerine karşı etkin bir şekilde kullanmışlardır.

Kelam kitaplarının yanında akaid, tefsir ve fıkıh kitaplarında da elfaz-ı küfr bahsinin, “Müslümanın yapması küfür olan ve olmayan şeyler” başlığı ile yer aldığı görülmektedir. Zaman içerisinde kelam ve fıkıh kitaplarında bir bölüm olan “elfâz-ı küfr”, müstakil eserler haline gelmiş ve yaygınlaşmıştır. Çünkü Küfür içeren sözler doğrudan Müslümanların imanı ile ilgili bir konu olarak değerlendirilmiştir. Ancak bu konunun her dönem revaçta olduğu yazılan eserlerden anlaşılmaktadır.

Kaynaklarda belirtildiğine göre Elfâz-ı küfr konusu Nevâzil(Fetâvâ) kitaplarında, Muhtasar Metinler, şerh ve haşiyelerde en nihayetinde kendine has bir tür olarak risaleler şeklinde literatürde kendine yer bulmuştur. Elfâz-ı küfr bahsinin genellikle Hanefî mezhebine mensup âlimler tarafından telif edildiği de başka bir tarihî realitedir. Elfâz-ı küfr kitaplarının tarihî seyrine kısaca bakıldığında karşımıza şu bilgiler çıkmaktadır.

Elfâz-ı küfr konusunun ilk defa yer aldığı eser Ebü'l-Leys es-Semerkandî'nin (ö. 373/983) Nevâzil'idir. Bu eserin son bölümünde çeşitli meselelerin ele alındığı bir bölüm (bâbu mesâil şettâ) yer almakta bu bölümün alt başlıklarından birinin de küfür ifade eden lafızlar olup (mesâilu elfâzi'l-küfr), burada çeşitli küfür lafızlarına dair sorular yer almaktadır. Semerkandî ele aldığı konular ve eserinin içerisinde geçen birçok Farsça ifade daha sonraki eserlerde

1 Burada verilen bilgiler (Kuzey 2016 ss. 203-231); (Akgündüz& Bulut, 2017 ss. 897-920); (Kılavuz 1995, ss. 26-27) (Akpınar, 2019), (Durmuş, 2020)'den derlenmiştir.

de aynen tekrar edilmiş yani ana kaynak konumuna gelmiştir. Semerkandî'den sonra elfâz-ı küfr fetva kitaplarında yer alan bahisler arasına girmiştir. Hasan b. Mansûr Kâdîhân'ın (ö. 592/1196) Fetâvâ'sı; Burhânüddin Mahmud b. Ahmed el-Buhârî'nin (ö. 616/1219) el-Muhî-tü'l-Burhânî'si; Bezzâzî'nin (ö. 827/1424) el-Fetâva'l-Bezzâziyye'si bu fetva kitaplarına örnektir. Bu kitapların çalışmaya konu olan Risâle-i Sa'âdet-Nevâle isimli eserde de ana kaynak olarak kullanıldığını burada zikretmek gerekir.

Şerhlere bakıldığında Ebü'l-Berekât en-Neseffî'nin (ö. 710/1310) Kenzü'd-dekâik'ine yazdığı şerhte İbn Nüceym (ö. 970/1563), elfâz-ı küfür bahsine genişçe yer verir.

Osmanlı dönemi Hanefî mezhebi metinlerinden Halebî'nin (ö. 956/1549) Mültekâ'sı üzerine Şeyhîzâde'nin (ö. 1078/1667) yazdığı bir şerh olan Mecma'u'l-enhur, elfâz-ı küfür bahsine geniş yer veren bir diğer kitaptır.

Muhtasar bir metin olan Mültekâ'da riddet bahsinin sonunda, Bezzâziyye'de de geçen şirk ve küfürden sığınma duasına yer verilir. Bu duanın şerhinde Şeyhîzâde, riddet bağlamında iman ve küfre dair meseleleri, el-Bahrü'r-râik, Bezzâziyye ve Kâdîhân'dan nakillerle anlatır. Buradan da anlaşılacağı üzere ana kaynak olan eserler yine değişmemiştir.

Elfâz-ı Küfr risalelerinin Hanefî fıkıh âlimleri arasında yaygın bir gelenek olduğu ve özellikle Osmanlı dönemi âlimlerinin bu konu çok eser telif ettikleri anlaşılmaktadır. Osmanlı döneminde yazılan Elfâz-ı Küfr risalelerine bakıldığında ise karşımıza elimizdeki metne yakın metinler ve içerikler çıkmaktadır. Osmanlı döneminde yazılmış Elfâz-ı Küfr risaleleri şu şekilde sıralanabilir. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Kuzey, 2016, ss.203-231)

1. Bedr er-Reşid (ö. 768/1366), Risâle fi elfâzi'l-küfr

Eserin müellifinin asıl ismi Muhammed b. İsmail b. Mahmud b. Muhammed'dir, fakat daha ziyade Bedr er-Reşid el-Hanefî künyesiyle tanınmaktadır. Yazar hakkında kaynaklarda ailesi, doğum tarihi, aldığı eğitim ve hocalarının kimler olduğuna dair ayrıntılı bilgilere yer verilmemektedir. Ancak "el-Hanefî" künyesinden dolayı bu mezhebe mensup bulunduğu ve dolayısıyla Hanefî fakîhi olduğu anlaşılmaktadır. Müellif fetva kitaplarından derlediği bu eserde küfrü gerektiren söz ve ifadeleri dört başlık altında ele almaktadır:

1. Kur'ân ve namazla ilgili küfrü gerektiren sözler.
2. İlim ve âlim ile ilgili küfrü gerektiren sözler.
3. Sarîh olarak veya kinâye ile küfrü gerektiren sözler.
4. Hastalık, ölüm ve kıyamet ile ilgili küfrü gerektiren sözler

2. Ahîzâde Yusuf Efendi (ö. 905/1500), Hediyyetü'l-mehdiyyîn (ya da Hediyyetü'l-mühtedîn)

Vezîriâzam Atik Ali Paşa'nın (ö. 917/1511)⁴⁹ İslâm dininin esasları olan ehl-i hak ve yakîn itikadının özünün ve Müslümanı kâfir, kâfiri de Müslüman yapan hususların açıklanması yönündeki talebi üzerine ona ithafen kaleme alındığını ifade etmektedir.

Ahî Çelebi, bu amaca uygun olarak eserinin ikinci bölümünü beş alt başlıktan oluşan iki ana bölüm halinde tertip etmiştir.

Ahî Çelebi, yukarıda da görüldüğü gibi eserini sadece küfrü gerektiren sözlerle ve bunlara ait hükümlerle sınırlamamış farklı konulara da yer vermiştir.

3. Ebû Ali Çelebi (ö. ?), Risâle fî beyâni elfâzi'l-küfr

Ebû Ali Çelebi, eseri iki ana bölüm halinde telif ettiğini, ikinci bölümü ise on beş alt bölüme ayırdığını ifade etmektedir. Aşağıda örnek olması açısından bazı bölümlere yer verilmiştir. Elfâz-ı küfüre dair usul ve esaslar ile ilgili bölüm, Elfâz-ı küfre dair örnekler ile ilgili bölüm, Kâfir şapkası (kalansuve) giyme ile ilgili bölüm, Allah adına yalan yere yapılan yemin ile ilgili bölüm vb.

4. İbn Kemal (ö. 940/1534), Risâle fî elfâzi'l-küfr

İbn Kemal, cehaleti bir mazeret olarak kabul etmemekte ve her Müslümanın küfrü gerektiren sözleri bilmesi gerektiğini özellikle vurgulamaktadır. Diğer taraftan İbn Kemal, küfür gerektiren bir söz söyledikten sonra tecdidi imanda bulunan kimsenin, eski amellerinin geri dönmeyeceğini ve tıpkı yeni Müslüman olmuş bir kimse gibi olacağını belirtmektedir. Ayrıca küfrü gerektiren bir söz söyleyen kimsenin nikâhı geçersiz olacağından dolayı tecdid-i imandan sonra nikâhını da yenilemesi gerekir. Fakat böyle bir kimse şeklen kelime-i şهادet getirip söylediğinden dönmez ise küfür onun üzerinden kalkmaz; onun eşi ile olan ilişkisi zinadır, bu haldeyken olan çocuğu da veled-i zinadır. İbn Kemal bu eserde küfrü gerektiren sözleri üç gruba ayırarak inceler:

1. İcma ile küfrü gerektiren sözler.
2. Âlimler arasında küfür olup olmadığına ihtilaf bulunan sözler.
3. Küfür olmasından korkulan sözler.

5. Ebû'l-Feth Muzaffer b. İbrahim b. Mansûr el-Hatîb (ö. ?), Risâle fî elfâzi'l-küfr

Müellif eserine, dilinden küfür sözü sâdır olan kimsenin kâfir olacağını, amellerinin boşa gideceğini, eşinin kendisine haram ve bu halde iken dünyaya gelen çocuğun da veled-i zina olacağını belirterek başlamaktadır. Daha sonra ise küfür sözünü söyleyen kimsenin nikâhı ile ilgili hukukî durumunu ayrıntılı olarak açıklamaktadır. İslâm dini mensuplarının dillerini küfür sözlerinden korumaları gerektiğini özellikle vurgulayan el-Hatîb, sakınılması gereken elfâz-ı küfrü de iki gruba ayırır:

1. Söylenmesi küfür olan sözler.
2. Küfür olmasından korkulan sözler

6. Ganim el-Bağdâdî (ö. 1032/1623(?), Hısnu'l-İslâm fî elfâzi'l-küfri ve'l-akâid

Ganim el-Bağdadi, risaleye, içerisinde Allah Teâlâ'nın birçok isminin zikredilerek tazim edildiği uzun bir şehadet cümlesinin ardından, faziletli kimselerden ve ileri gelenlerden bazılarının kendisinden küfrü gerektiren sözleri bir araya getirmesini istediklerini ifade ederek başlamaktadır. Risale beş alt başlıktan oluşmaktadır.

7. Nûh b. Mustafa el-Konevî (ö. 1070/1659), Risâle fî elfâzi'l-küfr (Resâil-i Akâid-i dîniyye)

Risâle fî elfâzi'l-küfr Ehl-i sünnet akidesi ve elfâz-ı küfürden oluşan iki bölümü ihtiva etmektedir. Talep üzerine bu risaleyi kaleme aldığını ifade eden Nûh b. Mustafa, elfâz-ı küfürden önce Ehl-i sünnet ve'l-cemaat akidesinin temel esaslarını özetleyerek risaleye başlamaktadır.

8. Ahmed Ziyâeddin Gümüşhanevî (ö. 1893), Câmî'u'l-mütûn fî hakki envâi's-sifâti'l-ilâhiyye ve elfâzi'l-küfr ve tashîhi'l-a'mâli'l-acîbiyye

Gümüşhanevî eserin birinci bölümde mükellef olan bir Müslümanın itikada dair bilmesi gereken hususları, diğer bir ifadeyle Ehl-i sünnet itikadının temel esaslarını ayrıntılı olarak izah etmektedir. İkinci bölümde elfâz-ı küfürle ilgili hususlar ele alınmaktadır. Bu bölümde öncelikle Ehl-i sünnet dışı fırkaların tekfirini gerektiren sözlerine yer verir ve ardından elfâz-ı küfrü hükmî açıdan üçe ayırmış ve bu sözleri beş alt başlık altında izah etmiştir.

Burada bir alt başlık açarak tarihi bir olay haline gelen Kadızâdeliler ve Sivâsîler tartışmasında elfâz-ı küfr ile ilgili her iki tarafında fikirlerini aynı kaynaklardan hareketle ifade ettiklerine değinilmesi gerekmektedir.

Kadızâde ve Sivâsîlerin Eserlerinde Yer Alan Elfâz-ı Küfr İle İlgili Bilgiler

Kadızâdeliler ve Sivâsîler de, yazmış oldukları ilmihal veya diğer kitapların sonunda elfâz-ı küfür bahsine yer vermişler, burada hangi davranışların yapılması ve hangilerinin terk edilmesi gerektiği hususunda insanlara tavsiyelerde bulunmuşlardır. Tarafların eserlerinden tespit edebildiğimiz elfâz-ı küfür kapsamı içerisinde değerlendirilen fiillerden bazıları şunlardır:

Kadızâde Mehmed Efendi, kişiyi dinden eden küfür sözler konusunu temsilî bir örnek ile anlatır. Ona göre akîde ve elfâz-ı küfrü bilmek bir kuşun iki kanadı gibi gerekli olan bir şeydir. Bu kanatlardan biri olmasa kuş uçamaz ve kedilere yakalanır. Bu örnekte kedilerden maksat şeytanlar, kuştan maksat insandır. Ona göre, elfâz-ı küfrü bilmeyen kâfir olur, karısı boş olur, çocukları veled-i zinâ olur, kestiği hayvan murdar olur. Frenk kâfirlerinden farkı kalmaz. Küçükken evlâtlara, kölelere, hizmetkârlara itikad ve elfâz-ı küfrü öğretmek gerekir. Öğrenmek

İstemeyenler tedib edilmelidir veya satılarak kapılardan uzak tutulmalıdır. Köle öğrenmeyi reddediyorsa satılır. Yanaşma öğrenmeyi reddediyorsa kovulur, reddedilir. Evlâtlar reddediyorsa ve terbiyeleri mümkün olmuyorsa hâkime başvurulur. Böyle davranmayan Allah'a isyan etmiş olur. Çünkü rıza-ı masiyet masiyet; rıza-ı küfür küfürdür. Kadızâdeliler tarafından o günün

toplumunda yaygın olan bazı uygulamalar caydırıcı ve çok ağır ifadelerle eleştirilmektedir. Şöyle ki Kadızâde Mehmed Efendi'ye göre:

Canlı resmi yapmak haramdır. Tavla ve satranç bulunan evemelek girmez. Güvercin uçuran şeytandır. Çalgı ve oyun ile şarap ve kebab ile, tavla ve satranç ile ömrü heba etmek sakınılması gereken bir davranıştır. Ney, tambur ve ağızla çalınan tüm sazlar haramdır. Bunlar kimin evinde bulunursa o eve rahmet meleklere girmez. O ev şeytan ve cinlerle dolup taşar. Hamamda selam vermek ve almak haramdır. Zina, şarap ve sair kötülükler işlenirken besmele çeken kimse kâfir olur. “Küfür olan sözler ve eylemler sekiz yüz sen sekizdir. Bunları dinden çıkan guruplar ortaya atıp İslam ülkelerinde yaymışlardır. Bu sözleri, insanlar ilk zamanlarda söylemezlerdi ve söyleyeni de öldürürlerdi. Şimdiki zamanda o sözleri söyleyen ve o eylemleri yapan dinsizleri sosyete (ekâbir taifesi) düğünlerde ve diğer toplantılarda ve sair yerlerde getirtirler; söylettirirler; eğlenirler ve gülüşürler. Hem kendileri hem gülenler hepsi kâfir olurlar ve imanlarını yenilemezlerse öldürülmeleri gerekir.”(Akpınar, 2019, s. 156)

“Kadınların evlerinden anne ve babalarını ziyaret etmek ve hamama gitmek dışında çıkmaları câiz değildir. Ölü kapısında ve cenaze defin esnasında açıktan zikir de bid’attir. Fıkıh âlimlerince yasaklanmıştır. Cami kapısında, önünde veya yakınında oturup boş meselelerden söyleşmek haramdır. Cenazede sesi yükselterek dua okumak ve zikretmek dört mezhebin ittifakıyla mekruhtur. Bir adam, zaman hâkimleri âdildirler derse kâfir olur. Meşayih’e küfreden veya başka küfür söz söyleyen halk şayet küfründen dönmezse, yeryüzünde fitne çıkmasını önlemek için öldürülür.” (Akpınar, 2019, s. 157)

Üstüvânî Mehmed Efendi, yazmış olduğu ilmihalin sonunda ele aldığı elfâz-ı küfür bölümünde ise aşağıdaki hükümlere yer vermiştir:

Bir kimse birisine “tırnaklarını kes, sünnettir” dese ve o kişi “sünnet olsa bile kesmem” dese kâfir olur. Bir kimse “peygamber yemekten sonra parmaklarını yalardı” dese, bunu duyan birisi de “bu ne edepsizlik dese” kâfir olur. Bir kimse birini çağırırsa, çağrılan da “lebbeyk” diyerek cevap verse kâfir olur. Bir kimse şarap içen bir fasığa “mübarek olsun” derse kâfir olur. Bir kimse küfür söylese, yanındaki kişi de buna rıza göstererek gülse ikisi de kâfir olur. Bir kimse okuldaki hocasını taklit etse istihza etmek için eline çubuk alıp arkadaşlarına hocası gibi vursa kâfir olur. ...”(Akpınar, 2019, ss. 157-158)

Elfâz-ı küfür konusunda Sivâsîlerin vermiş olduğu hükümler de hemen hemen aynıdır. Sivâsîlerin eserlerinde de elfâz-ı küfür ile ilgili bölümlere yer verilmiştir. Her iki taraf da kendi görüşüne muhalif görüşü tekfir faaliyeti ile sıkıştırmak istemiştir. Ortak bir hükümde karar kılamadıkları zaman taraflar rakiplerini “küfür” ile itham etmişler ve tecdîd-i iman etmedikleri takdirde öldürülmeleri gerektiğini belirtmişlerdir. Sivâsîlere göre, kadınların şarkı söylemesi ve erkeklere seslerini duyurmaları büyük günahlardandır. Bir kimseyi şaka da olsa demirle dürtmek, bir kimsenin hamamda avret yerini gösterecek şekilde örtüsünü açması, bir kimsenin ağızına hakaret edip sövmesi, büyük günahlar arasındadır. (Akpınar, 2019, ss. 154-159)

Mes'ele: Bir kişi bir kişiye “*Kalk meclis-i ilme gidelim.*” dese ol dâhi “*Onların dediklerin tutmağa kim kâfir olur.*” dese kâfir olur. ...Mes'ele: Bir kişi “*Benimle âlim oturmasın.*” dese kâfir olur. Mes'ele: Bir kişi “*İlim neye yarar.*” dese kâfir olur. Mesela bir kişi fetvayı yere bıraksa kâfir olur. Mes'ele: Bir kişi bir âlime “*âlimcik*” dese kâfir olur. Mes'ele: Bir kişi Hz. Ali'nin Fatıma'dan gayrının olan evladına “*Alevîcik*” dese kâfir olur. ...Mes'ele: Bir kişi ilimden bir mesele veyahud ehadîs-i şerîfeden bir hadîs-i şerîf öğrense biri dâhi “*leyse bi-şeyin*” dese veyahud “*Bu kelam neye yarar.*” dese kâfir olur. Mes'ele: Bir kâfir Müslümana “*Bana İslam'ı arz eyle.*” dese ol dahi “*Filan âlime var.*” dese kâfir olur fi'l-hal İslam'a getirmek gerektir. Ba'de âlime getirmek gerektir ki bir hoşça İslam'ı ta'lîm eyleye. Mes'ele: Bir kişi İslam'a gelmek murad eylese ol dahi ben “*Sıfat-ı îmânı bilmem.*” dese kâfir olur. Mes'ele: “*Nasrâniyye hayırlıdır Yahudiyye'den.*” dese kâfir olur. Veyahut “*Yahudiyye, Nasrâniyye'den hayırlıdır.*” dese kâfir olur. ...Mes'ele: Bir kişi bir Müslümana “*Lâilâhe illallâh' de.*” dese, ol dâhi demese kâfir olur. Mes'ele: Bir kişi “*Filan kimse beni kâfir etti.*” dese kâfir olur. ...Mes'ele: Bir kişi “*N'olaydı zina helal olaydı.*” dese kâfir olur. ... Mes'ele: Bir kişi “*N'olaydı adam öldürmek helal olaydı.*” dese kâfir olur. Mes'ele: Bir kişi “*Helal olmayan nesne helal olaydı.*” dese kâfir olur. ...Mes'ele: Bir Müslüman şarap satmağa icazet verse kâfir olur. Mes'ele: Bir kişi ramazân-ı şerîf ayı geldikte “*Uzun ay geldi.*” dese kâfir olur veyahud “*Ağır ay geldi.*” dese kâfir olur. ...Mes'ele: Bir kişi haramdan bir fakire tasadduk eylese ve ondan sevap ricâ eylese kâfir olur. ...Mes'ele: Bir kişi yalan yere “*Allah bilir şöyledir.*” dese kâfir olur. Mes'ele: Bir kişi “*Allah bilir oğlumdan ziyâde severim.*” dese kâfir olur. ...Mes'ele: “*Vallâhi*” diyecek mahalde “*canın için*” dese kâfir olur. Mes'ele: “*Başın için*” dese kâfir olur. ...Mes'ele: Bir kişi sehv ile küfür söylese kâfir olur. ...Mes'ele: Bir kişi çâr-ı yâr-ı güzîne (dört halifeye) şetm eylese tağzîr-i belîğ ve te'dîb-i galîz lâzım olur ve siyâseten katl olunur. Mes'ele: Bir kişi dese “*Bazı iyice kâfirler vardır habis Müslümandan yeğdir.*” kâfir olur. ...Mes'ele: Bir kişi bir kişiye “*Sen bana dünyamdan sevimsün.*” dese kâfir olur.(Durmuş, 402-402)

Yukarıda verilen örneklere bakıldığında çalışmamıza konu olan eserin neden Kadızadeli ve Sivasiler tartışmasına paralel bir şekilde anlatılması gerektiği de böylelikle ortaya çıkmaktadır. Dönemin elfâz-ı küfr literatürüne bakıldığında Kadızadeli ve Sivasilerin yanı sıra Minkari Ali Halife'nin de aynı kaynaklara başvurarak mevcut söylenenleri derledikleri görülmektedir.

Risâle-i Sa'âdet-Nevâle

Eserin müellifi kaynaklarda adı geçmeyen Minkârî Alî Halîfe' dir. biyografisi hakkında çok az bilgi mevcuttur. Şu an elimizde olan bilgiler bizleri iki kişiye yönlendirmektedir. Bunlardan ilki başka bir çalışmaya konu ettiğimiz Alî Halîfe b. Mehmed Antalyavî, ikincisi ise Minkârî Alî Halîfe'dir.(Bahadır, 2018, ss. 3-4) Bahsi geçen çalışmada da kaynaklarda adı geçen bu iki kişinin bir tek Alî Halîfe olması ihtimalini belirtmiştik. Müellifin, Risâle-i Sa'âdet-Nevâle isimli eseri dönemin padişahı IV. Mehmed'in emri ile yazmış olması da elfâz-ı küfr meselesinin önemini göstermesi açısından dikkate şayandır.

Eser kısa bir hamdele ve salvele ile başlamaktadır. Ardından mütercim kendi adını ve eseri ne için yazdığını anlatmaktadır. Alî Halîfe, bu bölümde kendini tanıttıktan sonra eserini dönemin sultanı IV. Mehmed'in (saltanatı 1648-1687) emri ile yazdığını, adının Risâle-i

Sa'âdet-Nevâle olduğunu, eseri tamamlamak için Allah'tan yardım istediğini ve eserini hazırlarken Kâdîhân'ın Fetevâ, Bedreddin Simâvî'nin Câmî'ü'l-füsûleyn'i ve Bezzâzî isimli Hanefî hukukçusunun yazdığı Bezzâziyye adlı eserlerden seçip beğendiği konuların suretini çıkardığını anlatmaktadır. Eserin ilerleyen bölümlerinde yukarıda zikredilen şahıslar haricinde dinî konularda kaynak olan isimler ve kitaplar da kendilerine yer bulmaktadır. Bu şahıs ve eserlerden bazıları şunlardır: İmam Serâhsî², Ebü'l-Leys³, ve Fakihü'l-İyâzî⁴.

Risâle-i Sa'âdet-Nevâle on iki bölümden oluşmaktadır. Aşağıda bu bölümler ve içerikleri hakkında bilgi verilmesi amaçlanmaktadır. Eserin ilk bölümünde; iman, imanın sıfatları, Allah'ın emir ve yasaklarının bilinmesinin gerekli olduğundan bahsetmektedir. İlk bölüm 2a ile 4b varakları arasındadır. İkinci bölümde müellif, Allah'ı, O'na uygun olmayan sıfatlarla övmenin yanlışlığı konusunda bilgi vermektedir. Bu bölümde örnekler verilerek nelerin Allah'a uygun sıfatlar olup olmadığı açıklanmaya çalışılmıştır. İkinci bölüm 4b ile 12a varakları arasında bulunmaktadır. Üçüncü bölüm nebî başlığı altında, peygamber kavramı ile ilgili bilgiler vermekte, Müslümanların bütün peygamberlere inanması gerektiğini, Yahudi ve Hıristiyanlar gibi bazı peygamberlere inanıp bazılarına inanmamasının mümkün olamayacağını anlatarak bölüme giriş yapmaktadır. Bu bölüm 12a ile 19b varakları arasındadır. Eserin dördüncü bölümünde iman kavramının sözlük manası ve imanın nasıl olması gerektiği hakkında bilgi verilmektedir. Dördüncü bölüm 19b ile 25b varakları arasındadır. Beşinci bölüm elimizdeki eserin diğer tasavvufî metinlerden ayrılmaya başladığı bölümdür. Bu bölüm küfrün açıktan söylenmesi başlığını taşımaktadır. Bu bölümde neler söylenildiğinde küfür olduğu örneklerle açıklanmıştır. Beşinci bölüm 25b ile 29a arasında yer almaktadır.

Altıncı bölüm, giyim-kuşam ya da âdet vb. konularda bir müslümanın, farklı dinlere mensup kişilere benzememesi gerektiği üzerinde durmaktadır. Zira bir müslüman farklı dine mensup insanlar ile aynı davranışı sergilerse kâfir olur. Bu bölüm 29a ile 30b arasında yer almaktadır. Yedinci bölüm fıkıh içeren sözleri ele almakta ve örneklerle anlatmaktadır. Bu bölüm 30b ile 32b varakları arasındadır. Sekizinci bölüm yine farklı bir bölüm olarak göze çarpmaktadır. Alî Halîfe bu bölümde ilmi ve ilmiye sınıfına mensup olanları alaya almak, küçümsemek ve tahkir etmek üzerine hükümleri aktarmaktadır. Eserin girişinde yer alan fetva kitaplarından hareketle âlimleri aşağılamamanın insanları küfre götüreceğini, çünkü onların Hz. Muhammed'in vekilleri olduklarını dile getirir. Bu bölüm eserin uzun fasıllarından birisidir, 33a ile 39b arasında yer almaktadır. Dokuzuncu bölüm Kurân-ı Kerîm, zikirler ve dualarla ilgili bilgi verir. Bu fasılda yalnızca Kurân-ı Kerîm'in tamamı değil cüzleri ve içerisinde yer alan ayet ve sure isimleri ile ilgili hükümlere de yer verilir. Bu bölüm de uzun bir fasıldır 39b ile 48a varakları arasındadır. Onuncu bölüm hastalık, ölüm ve kıyamet hakkındaki bilgi ve hükümlere yer verir. Hangi durumlarda fetvaların insanları kâfir olarak bildirdiğini anlatır. Bu bölüm 48a ile 49b

2 Serahsî, bugün Türkmenistan-İran sınırında küçük bir şehir olan Serahs'ta dünyaya gelen Hanefî hukuk düşüncesini, esaslarını ve yöntemlerini derli toplu biçimde ortaya koyan fıkıh âlimidir. Eserimize kaynak olan eser onun Usûlü's-Serahsî isimli eseridir.

3 Asıl adı Nasr b. Muhammed'dir. Semerkant'ta doğmuş olması muhtemeldir. Bazı kaynaklarda yine Ebü'l-Leys es-Semerkandî ismiyle bilinen ve 294 (906) yılında vefat eden bir Mu'tezilî âlimle zaman zaman karıştırılmıştır. Hanefî mezhebinin meşhur fakihleri arasında yer alan müfessir, fakih ve zâhid olarak tanınır.

4 Ebu Nasr İyâzî, Semerkant'ta III. (IX.) yüzyılın ilk yarısında doğduğu söylenebilir. İtikadî ve fikhî açıdan Hanefî geleneğine bağlı olan İyâzî, başta Mu'tezile ve Neccâriyye olmak üzere bölgede faaliyet gösteren Ehl-i sünnet dışı fırkalarla mücadele etmiş, Mâtürîdî düşüncesinin oluşmasına öncülük yapmıştır.

arasında kısa bir bölümdür. On birinci bölüm eserin en geniş içeriğe sahip bölümüdür. Bu fasıl 49b ile 61b varakları arasındadır. On birinci bölümde Alî Halîfe farklı konulardaki meseleleri bir araya topladığını söylemektedir. “*El-Faslü’l-hâdî ‘aşere On birinci fasıl birkaç müteferrik mesâ’il beyânındadır evvelâ ma’lûm ola ki [49b]*”. Bu bölümde Alî Halîfe özetle; müslümanın ağzından kötü söz çıkmaması, gayba ait hükümler verilmemesi, meleklerin ayıplanmaması gerektiği ve zimmîler hakkında bazı bilgilere yer vermektedir. On ikinci ve son bölüm ise ta‘zîr hakkındadır. Bilindiği üzere ta‘zîr İslam hukukunda hakkında muayyen (kesin hükümle bildirilmemiş ceza, hadd-i sekr gibi) bir şer‘î ceza olmayan suçlardan dolayı devletin yöneticileri tarafından uygulanan cezalara verilen isimdir. Bu bölümde kimlerin nasıl ve ne sebeple ta‘zîr cezası alıp almamaları gerektiği konusunda fetvalar ışığında hükümler bildirilmiştir. Bu da uzun bölümlerden birisidir ve 61b ile 72b yaprakları arasında bulunmaktadır. On ikinci fasıl ta‘zîrin dövmek, hapis cezası, öldürme, azarlama, sert söz veya bakışla uygulanabileceğini ve hangi kusurlar için nasıl ta‘zîr uygulanacağını anlatmaktadır. Alî Halîfe eserinde on iki fasıl bitirdikten sonra 72b ile 73b varakları arası eserin yazılmasına sebep olan IV. Mehmed’e övgü ve duada bulunarak eserini hatimesiz bir şekilde kısa bir dua ile sonlandırmaktadır.

Sonuç

Kaynaklar incelendiğinde “Elfâz-ı küfr” kavramı etrafında oluşan çok geniş bir literatürün varlığı anlaşılmaktadır. Ancak bu literatür içerisinde yer alan eserlere ve eserleri şekillendiren fikirlere bakıldığında hepsinin temelde aynı kaynakları kullandığı görülmektedir. İlginç olan ise aynı kaynaklardan farklı yorum ve uygulamaların ortaya çıkmış olmasıdır. Tarihe damga vuran Kadızâdeliler ve Sivâsîler tartışmasında da durumun aynı olduğu ve bu yoruma uygun bir örnek olduğu savunulabilir. Ortaya konulacak “Elfâz-ı küfr” ile ilgili yeni çalışmaların, günümüzde de devam eden dinî tartışmaların daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça / References

- Akgündüz, S. N; Bulut, Z, Z. (2017). Akâidden Fıkha: Hanefî Fıkıh Kitaplarında Elfâz-ı Küfür. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. 6 (2), 897-920.
- Akkuş, S. (2019). Balıkesir’li Bir Osmanlı Âlimi İmam Birgivi’nin Elfâz-ı Küfür Değerlendirmeleri Üzerine Bir Zihniyet Çözümlemesi. *Balıkesirli Bir İslam Âlimi İmam Birgivi*, II, 19-45.
- Akpınar, M. R. (2019). *Kadızâdeliler ve Sivâsîler Arasındaki Fıkhi Tartışmalar*. (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bahadır, S. C. (2018). Bir Üç Yüz Hadis Tercümesi Alî Halîfe’nin “Enîsü’l Münkati‘în”i. *Amasya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3), 1-17.
- Bedir, M. (2012). Usûlü’s-Serahsî, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (C.42, s. 221-222). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Duman, M. (2000). *Birgili Muhammed Efendi Vasiyyet-name*. İstanbul: Risale Basın Yayın.
- Durmuş, A. (2020). *Osmanlı’da Dini-Siyasi Bir Yapılanma Olarak Kadızâdeliler Hareketi*. (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kılavuz, A. S. (1995). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde. (C. 15, s. 26-27). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kuzey, M. (2016). Osmanlı’da Elfaz-ı Küfür Literatürü ve Önemli Eserler. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*. 14 (27), 203-231.

- Yaman, A. (1991). Bahrü'r-Râik (Kenzü'd-Dekâik). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde. (C. 25, s. 261-262). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yazıcı, İ. (2009). Ebü'l-Leys Semerkandî, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde. (C. 36, s. 475). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

